

rapublikanskih napisov. Moderno izdajo vseh latinskih napisov rimskega imperija od Britanije do Sirije in Afrike je zasnoval in izpeljal predvsem Th. Mommsen.

Več kot sto trideset let po izidu prvih zvezkov je ta publikacija, ki je bila v svojem času epohalna in je odprla možnosti za vrsto novih študijskih usmeritev, od prozopografije in onomastike do sistematičnega študija religij in kultov, državne ter municipalne administracije, zastarela. Mommsen in njegovi sodelavci niso posvečali pozornosti spremljajočim okoliščinam najdbe napisov, za njih je bil v prvi vrsti važen napis sam, niti ne vedno spomenik, na katerem je bil napis vklesan, kaj šele arheološki kontekst najdbe spomenikov z napisi. Napise antične Hispanije je v *CIL* objavil E. Hübner, pričujoča nova dva zvezka *CIL II* (prvi je posvečen Herbertu Nesselhaufu ob priliki 80. rojstnega dne, drugi njegovemu spominu) pa sta prva v seriji zvezkov, v katerih bodo ponovno in na moderen način objavljeni vsi hispanški napisi.

V predgovoru so glavni avtorji novih zvezkov razložili razdelitev hispanških napisov, ki bo upoštevana tudi v vseh nadaljnjih zvezkih. Hispanija je bila razdeljena na štirinajst okrožij (*conventus*), eden od katerih je bil tarakonenski (po mestu *Taracco* = Taragona). Ker je bilo na območju, ki ga je ta konvent zavzemal, najdenih več tisoč napisov, bodo le-ti objavljeni v treh fasciklih. Pričujoči prvi zvezek obsega južni del konventa, sledil mu bo v nekaj letih zvezek, ki bo obsegal napise Tarakone in njenega administrativnega območja (pripravljala ga G. Alföldy) in tretji zvezek z napisi severnega dela konventa, ki ga bodo izdali G. Fabre, M. Mayer in I. Rodà. Zvezek, ki je pravkar izšel, vsebuje napise sedmih večjih območij, Valencije in njenega mestnega teritorija, Edete oz. Lirije, mesta Jérica in Sagunta, dalje območja med Saguntom, Lesero in Dertosom ter napise Lesere in Dertose. Knjiga je v celoti napisana v latinščini.

Praden pride na vrsto objava napisov (in sicer vseh tistih, že objavljenih v *CIL II*, tistih, objavljenih po izidu *CIL II* in še nekaj neobjavljenih) vsebuje delo predgovor, v katerem izdajatelj pojasnjuje principe objavljanja hispanških napisov; dalje seznam kratic, uvod k tarakonenskem konventu v celoti in uvod k pričujočemu zvezku. Sledi obširna bibliografija vseh dosedanjih objav in obravnava hispanških napisov in seznam diakritičnih znakov, ki so uporabljeni v latinskem besedilu napisov. Tem uvodnim poglavjem sledijo napisi razdeljeni na omenjenih sedem skupin, od katerih ima vsaka še krajše uvodno zgodovinsko pojasnilo. Na začetku so omenjeni miljniki, ki sicer v zvezku niso objavljeni, ker bo miljnikom posvečen poseben zvezek *CIL*; sledijo ponarejeni napisi in napisi od drugod, ki se slučajno hranijo v obravnavanem mestu. Napisi, ki so označeni z zaporednimi številkami od 1 do 814, pred vsako številko pa je 14: 14. hispansko okrožje, so razvrščeni po zaporedju, ki je v epigrafiki običajno: najprej posvetila božanstvom po abecednem redu bogov; nato vladarski napisi in počastitveni napisi za državne in mestne uradnike ter nagrobniki, ki jih je največ. Nazadnje so objavljeni krščanski napisi in fragmenti. V okviru objave napisov antičnega mesta so na prvem mestu napisi mesta samega, tem sledijo po geografskem vrstnem redu napisi mestnega agra.

Besedila napisov so opremljena z diakritičnimi znaki, ki so izdelani do te mere, da tam, kjer je napis zahteven, besedilo skoraj preobremenijo. Za ločilna znamenja so uporabljeni krogi na sredih vrstice, za *I longa* i s krativcem, za ligature strešica na prvi črki, da omenim le nekatera od tistih, ki doslej še niso v splošni uporabi. Za zaporedno številko sledi oznaka napisa (npr. oltar, nagrobnik), kratek opis z merami, najdišče in kje se kamen hrani. Besedilo napisa sledijo navedba objave, kratek tekstno-kritični komentar in komentar ter datacija.

Med več kot 800 napisi je težko navesti tiste, ki bi posebej izstopali, prvič, ker v sami publikaciji ne izstopajo, dru-

gič, ker bi jih bilo preveč. Daleč največ napisov izvira iz Sagunta in njegovega mestnega teritorija (14, 291 - 757), ki je bilo od obravnavanih mest najbolj znamenito in iz katerega so izvirali tudi senatorji in člani viteškega reda. Ohranjeno je posvetilo Diani, katere kult naj bi po Pliniju prinesli grški kolonisti z Zakinta: njeno svetišče naj bi bilo dvesto let starejše od padca Troje. Med počastitvenimi napisi javnih osebnosti je tudi posmrtni napis za Publija Scipiona, ki je imel velike zasluge za mesto v času 2. punske vojne: ... *ob restitutam Saguntum ex s.c. bello Punico secundo*.

Drugi zvezek vsebuje poleg več predgovorov, seznama citirane literature in kratic 23 poglavij, na katera so napisi razdeljeni (razdelitev je geografska): 1. Ossigi Latonium, 2. Ilturgi Forum Iulium, 3. Cantigi, 4. Isturgi triumphale, 5. Urgavo Alba, 6. Obulco pontificiensis, 7. Ucia, 8. Epura foederatorum, 9. Municipia ignota prope *Bujalance et Cañete de las Torres* sita, 10. Sacili Martiale, 11. Onuba, 12. Corduba colonia patricia, 13. Carbulia, 14. Detumo, 15. Solia, 16. Sisapo, 17. Mellaria, 18. Baedro, 19. Mirobriga, 20. Municipium F(lavium) V(-), 21. Iulipa, 22. Municipia (?) ignota prope *Castuera* sita, 23. Regina. Daleč največ napisov v tem zvezku, ok. 500, izvira iz Kordube (7, 218 - 7, 727a), kar je približno polovica, saj jih je v knjigi objavljenih skupaj 1014. Zvezek prinaša pravo bogastvo napisov, ki nam slikovito pričara pred oči življenje izginulih mest.

Obe knjigi sta na koncu opremljeni z obširnimi indeksi in sinoptičnimi tabelami in sta nepograjšljivi za kakršnokoli resno epigrafsko delo in še posebej za študij antične zgodovine in arheologije province Hispanije. Z izidom obeh zvezkov so nadomeščene tudi vse lokalne korpusne izdaje napisov; več kot hvalevredno je, da *CIL* kot standardna in nena-domestljiva epigrafska publikacija spet začnejo redno izhajati. Upati je le, da bodo hispanškim napisom sledili tudi napisi drugih provinc in Italije. Nekaj jih je že v pripravi.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Remza Košćević, Rajka Makjanić: *Siscia, Pannonia Superior, Finds and Metalwork Production, Terra Sigillata*. BAR International Series 621. Tempus reparatum, Archaeological and Historical Associates Limited. Oxford 1995. 234 str., 74 tabel, 39 slik.

Siscija, ključno mesto za razumevanje razvoja severnega Balkana in južne Panonije, je žal zelo slabo poznana. Topografija je raziskana samo v najosnovnejših obrisih, za večino drobnih predmetov niso znane najdiščne okoliščine. V zadnjih letih so hrvaški arheologi začeli sistematično objavljati drobne najdbe, predvsem sta bili tu dejavni avtorici. Pričujoča knjiga z obetajočim naslovom je posvečena drobnim kovinskim najdbam in teri sigilati. Sestavljena je iz treh delov.

Uvodno poglavje prinaša kratek zgodovinski pregled in topografski oris Siscije. V zgodovinskem delu je nekaj nerazumljivih napak (npr. o Cezarjevem upravljanju Siscije v letu 60 pr. Kr.). Karte so preslikane iz drugih publikacij ter zato ne povsem ustrezne.

Remza Košćević se je posvetila drobnim kovinskim predmetom: mali plastiki, oljenkam, posodam, vojaški opremi, medicinski opremi, pisalnemu priboru in delom noše. V glavnem gre za primerke, ki so bili že objavljeni v prejšnjih študijah avtorice oziroma v delih drugih avtorjev. Gradivo je predstavljeno z zelo slabimi slikami, saj gre večinoma za neakovostno skenirane fotografije iz starejših objav (tudi iz začetka tega stoletja). Pravega kataloga ni, le besedilo Košćevićeve je zasnovano kot nekakšen katalog: sumarno naštevavanje, osnovne funkcije predmetov, splošne datacije. Novejše pomembne ugotovitve niso upoštewane. V poglavju o kovin-

ski proizvodnji so zbrani koristni podatki o polizdelkih. Analize bron, s katerimi so določali primesi ter skušali ugotoviti izvor kovine, niso prinesle željenih rezultatov. Ugotovili so, da je mešanje in pretaljevanja stari kosov kovine zbrisalo vse sledi izvora.

Poglavje o teri sigilati, ki ga je napisala Rajka Makjanić, je v popolnem nasprotju s prvim delom, in sicer po dobri tehnični opremi in odlični študiji. Obravnavana je uvožena fina keramika od konca 1. st. pr. Kr. do začetka 5. st. Katalog je jasen, natančen, s kakovostnimi risbami. V natančni študiji so analizirane oblike, sestava keramike, žigi, mere, delavnice. Najobsežnejše poglavje je posvečeno italjski sigilati, ki je tudi najmočnejše zastopana. Sledijo obravnave primerkov iz južne Galije, Lezouxa, vzhodne Galije, Rheinzaберна, Westerndorfa in Pfaffenhofna, za njimi afriška sigilata, panonske in mezijske delavnice reliefne keramike, panonske delavnice žigosane keramike in na koncu korintska reliefna keramika. Ugotovitve so zelo pomembne za razumevanje trgovine v Sisciji in na širšem območju Panonije. Dalo se je rekonstruirati sorazmerne količine uvožene keramike v posameznih obdobjih. Ugotovljeno je bilo, na primer, da so uvažali tero sigilato iz Italije v "valovih". Rajka Makjanić je tako zapolnila veliko vrzel v objavah, hkrati pa je njena študija korak naprej v raziskavah keramične produkcije ter trgovskih povezav.

Očitno je bil namen knjige dvojen: temeljna objava tere sigilate ter pregled arheološke problematike in drobnega gradiva iz Siscije v svetovni literaturi. Žal je bil koncept že v osnovi ali šele v izvedbi popolnoma zgrešen. Prvi del s slabim slikovnim gradivom in nezanimivo študijo ne prinaša nič novega niti poznavalcu niti nekemu, ki si želi samo osnovne informacije. Bolj smiselne bi bile kakovostne primarne objave v domačih hrvaških revijah z daljšimi povzetki v svetovnih jezikih. Pomanjkljivosti kažejo tudi na slabo uredniško politiko serije (ni recenzentov in profesionalnega tehničnega urejanja). Da bomo knjigo še zelo pogosto vzeli v roko in citirali, je edinole zasluga Rajke Makjanić. Njeno delo bi zaslužilo samostojno objavo, ki je ne bi bremenil prispevek Remze Koščević.

Jana HORVAT

Ljiljana Bjelajac: *Amfore gornjeg Podunavlja*. Arheološki inštitut Beograd, Posebna izdanja 30. Beograd, 1996. 144 strani, 4 tabele črno belih fotografij.

V kratkem uvodu avtorica spregovori o pomenu študija amfor, kot temelju ekonomske in trgovinske raziskave v antiki. Na kratko pojasni proizvodnjo transportnega posodja, postopke izdelave in žigosanje posodja, oziroma označevanje s tituli picti in tituli puncti. Napisi se največkrat nanašajo na lastnika proizvajalca, včasih pa označujejo tudi vsebino.

Amfore so bile transportno posodje za tri osnovne antične prehranske izdelke: vino, olje in garum, včasih pa tudi za suho sadje, sol in posebne vrste salsamenta ali žit. Sledi zgodovina raziskav in klasifikacije amfor ter omembe nekaj pomembnih študijskih srečanj na to temo. Žal med naštetimi osnovnimi literaturo ni pojasnen osnovni princip raziskave posameznih avtorjev in njihov temeljni doprinos, kar je posebej važno pri upoštevanju posameznih klasifikacij.

Objavljeno gradivo izhaja iz najdišč gornjemezijskega dela Podonavja iz 1. do 6. stoletja, za kar se je avtorica odločila zaradi ugodnega stanja raziskav na gradivu tega področja in zaradi geografske lege posameznih najdišč ob reki Donavi, kar je nedvomno odločilno vplivalo na živahno antično trgovinsko izmenjavo in posredno na številnost tovrstnih najdb,

saj je največji potrošnik vina, olja in garuma prav vojska, stacionirana v taborih ob donavskem limesu.

Obdelano gradivo obsega v največji meri najdbe iz Viminacija in Singiduna. Na predelu beogradske trdnjave so v zadnjih desetletjih sistematično raziskali velik del tabora legije IV Flavije. V študijo so bile vključene tudi slučajne najdbe ter gradivo posameznih posegov iz civilne naselbine. Zaščitnega značaja so bile raziskave Kostolca in Viminacija, veliko gradiva pa izhaja iz derdapskega predela iz časa gradnje hidroelektrarn, ko je bil socialističnemu napredku žrtvovan velik del te obale in najdišč ob njej. Takrat so raziskali antične trdnjave med Golubcem in Kladovim. Najdišča Taliata, Veliki Milanovac, Čezava - Novae in Transdierna - Tekija so raziskani samo sondažno.

Iz druge etape gradnje derdapskih elektrarn pa izhaja gradivo iz najdišč Karataš Diana, Kostol Pontes, Mala vrbica in Kurvingrad, Rtkovo, Vajuga, Milutinovac, Prahovo - Aquae, in druga.

Najštevilnejše gradivo izhaja torej iz Viminacija in Singiduna in je bilo večidel že objavljeno skupaj z ostalo keramiko. Statistične raziskave iz mnogih razlogov niso bile mogoče. Edina precizna statistika je bila opravljena na gradivu iz Svetinje iz areala zgodnjebizantinske trdnjave v Viminaciju, kjer je bilo odkritih enajst tisoč odlomkov in prepoznanih (le) sedem tipov.

Avtorica je amfore razdelila po prizvodnih centrih, kar je glede na negotovo provenienco nekaterih tipov seveda ne navadno in vnaša v študijo dodatne nejasnosti. Med zahodnomediterske prišteva italjske in španske, slede vzhodnomediterske z egejskimi in maloazijskimi, ter pontske in afriške amfore. Obenem pa je avtorica obdelala tudi večjo skupino posodja lokalnega izvora, posebno skupino pa tvorijo amfore neznanega izvora in neidentificirane oblike.

Za vsak posamezni tip je dodana karta gornjemezijskega limesa z označenimi najdišči. V katalogu je dodan opis glin, barve po Munslu in opis tehničnih podrobnosti. Amfore največkrat izhajajo iz široko datiranih plasti in le za redke je bilo mogoče natančnejši časovni okvir, ki je zato toliko dragocenejši!

Med zahodnomediterske amfore prišteva Bjelajčeva devet različnih tipov, zastopanih z majhnim številom primerkov in se bolj ali manj ujemajo z uveljavljenimi klasifikacijami (npr. po Dresslu, Lambogli, Peacocku in Williamsu, Keaeyu, Rileyu) ki jih ponesrečeno izenačuje z nepriznanimi klasifikacijami in splošnimi objavami gradiva (Kelemen, Popilian, Hayes), kar vnaša dodatno in nepotrežno nepreglednost.

K tipu I so uvrščene amfore oblike Dressel 6B. Avtoričin opis ne ustreza splošnim značilnostim oblike (M. B. Carre, *Les amphores de la Cisalpine et de l'Adriatique au debut de l'empire*, *Mel. Ec. franc. Rome* 97, 1985, 207-245), prav tako tudi ne trditve, da analize glin tovrstnih amfor niso bile opravljene (T. Bezeczky, *Amphorae from the Amber Route in Western Pannonia*, *BAR Int. ser.* 386). Čeprav se avtoričin tip nanaša na tip Dressel 6B nekajkrat razpravlja o tipu Dressel 6 nasplošno, tako npr. ko govori o transportu vina in olja. Najdbe iz gornjemezijskih najdišč so v glavnem datirane na konec 1. in prvi desetletji 2. st., kar se dobro ujema z najnovejšimi ugotovitvami T. Bezeczkega v članku *Amphorae and amphora stamps from the Laecanian workshop*, *Jour. Rom. Arch.* 8, 1995, 41-64. V katalogu nas začudi predvsem dejstvo, da takorekoč ni prepoznan noben žig Lajkanija Basa. Kljub temu moramo dodati, da sodi žig FELIX (kat. št. 9, sl. I, 9) po študijah Tassauxa med izdelke Lajkanijevih delavnic in je bil prepoznan na Štalenskem vrhu in drugje. Iz Poetovija je objavljen v CIL III, 12010.

Tip II je identičen tipu Schörgöndorfer 558, znani sta dve varianti. Pogosto se njih pojavljajo napisi, ki se običajno glasijo OLIVA NIGRA/ALBA EXDULCIS EXCELLENT. Tri amfore istega tipa z napisi so znane tudi iz slovenskih najdišč: iz Ptuja, Celja in Ljubljane, najdišče NUK II. Na obravnavanem